

Pražští zlatníci v letech 1400 až 1471

DANA STEHLÍKOVÁ

Dílny a domy pražských zlatníků můžeme doložit i s přibližnou lokalizací v podhradí už v 10. až 13. století. Teprve z počátku 14. století pochází první přesná zpráva o zlatníkově domě. Podle Zbraslavské kroniky se hostinský dům zlatníka Konráda při klášteře dominikánů u sv. Klimenta stal úmrtním domem krále Václava II.¹ Tento údaj nesvědčí jen o výjimečném společenském postavení, jakého mohl řemeslník dosáhnout vzhledem ke králi, ale dokládá také lokalitu, která již v polovině 14. století přerostla ve zlatnické centrum.

Právě u kláštera dominikánů (v místech severního křídla dnešního Klementina) založil Karel IV. pro bratrstvo zlatníků kapli jejich patrona sv. Jiljí. Při ní byly vystavěny tři domy (čp. 190p, 190s, 190t) a blízko Kouřimi vysazena ves Zlatníky.² Plat z domů se dělil mezi náklady na provoz kaple a potřeby bratrstva. V okolí kláštera při komunikacích od mostu ke staroměstskému tržišti se v době lucemburské usazovala většina pražských zlatníků. Zde se také nejdříve zformovalo cechovní uspořádání a jeho organizace byla i v 15. století nejpevnější. Přesto už roku 1378 jsou jmenováni zlatníci „všech tří pražských měst“.

Tehdy také vznikla označení Zlatničí ulička pro dnešní Malou Karlovu, Zlatničí náměstí pro území vymezené přibližně dnešními ulicemi Jalovcovou, Jilskou a Malým náměstím a označení Zlatá ulice, název dodnes trvající.

V průběhu 15. století došlo k některým radikálním a trvalým proměnám v provozu zlatnického řemesla. Především se změnili objednavatelé a objednávky. Namísto honosného liturgického náčiní, nádobí a luxusního zboží pro královský dvůr, vyšší duchovenstvo a panský stav byly žádány drobné předměty pro měšťany, zbohatlé vrstvy a nižší duchovenstvo. Bohoslužebné náčiní se často stalo prací pasířskou, v chrámových inventářích převažovaly měď, mosaz a železo nad stříbrem. Stoupala obliba levného a typového zboží, pro něž se již tehdy vžil označení „cetky“ a „šmejdy“.

Jedním z důležitých pramenů k poznání historického vývoje zlatnického řemesla 15. století je místopis domů, dílen a krámů pražských zlatníků. Společně s dalšími archívními údaji pomáhá upřesnit představu o počtu a majetkových poměrech pražských zlatníků i o jejich obchodních a společenských stycích. Dosavadní literatura se věnovala především zpracování dějin zlatnictví 14. století a v jeho stínu obvykle 15. století opomíjela.³

Do 15. století vstoupila Praha jako prvořadé evropské umělecké centrum. Vysoké úrovně dosahovalo zejména umění malých forem a umělecké řemeslo. Zlatnické výrobky se těšily oblibě nejen v okruhu královského dvora, šlechty a duchovenstva, ale vlivem dvorské módy se prosazovaly ve zjemnělém vkusu měšťanů.

K roku 1400 známe 21 zlatnických mistrů na Starém Městě, jednoho na Novém Městě, u dvou dalších není příslušnost uvedena.⁴ O devíti z nich víme, že tu pracovali od osmdesátých let 14. století. Dominik z Kutné Hory, Jakub Hayn, Ješek Behm, Ondřej Treusel, Pesold a Tomáš jsou doloženi ještě dříve. Během prvního desetiletí 15. století přibýlo v zápisech třicet tři nových jmen zlatníků (třicet jedna staroměstských, jeden novoměstský, jeden neurčen), což je nejvyšší počet za celý středověk! Přitom bereme v úvahu, že archivní zprávy jsou neúplné a že také zůstali nezaznamenáni někteří mistři, kteří v Praze pracovali krátkodobě. Ze jmenovaných tvoří převážnou většinu mistři, kteří mohli vést dílnu nejvýše se dvěma tovaryši a pomocníky. Řemeslu se směla věnovat i mistrova žena nebo vdova. Do cechu patřili zlatníci, zlatotepci a pravděpodobně také zlatníci – šmelcíři, specializovaní na výrobu smaltů.⁵

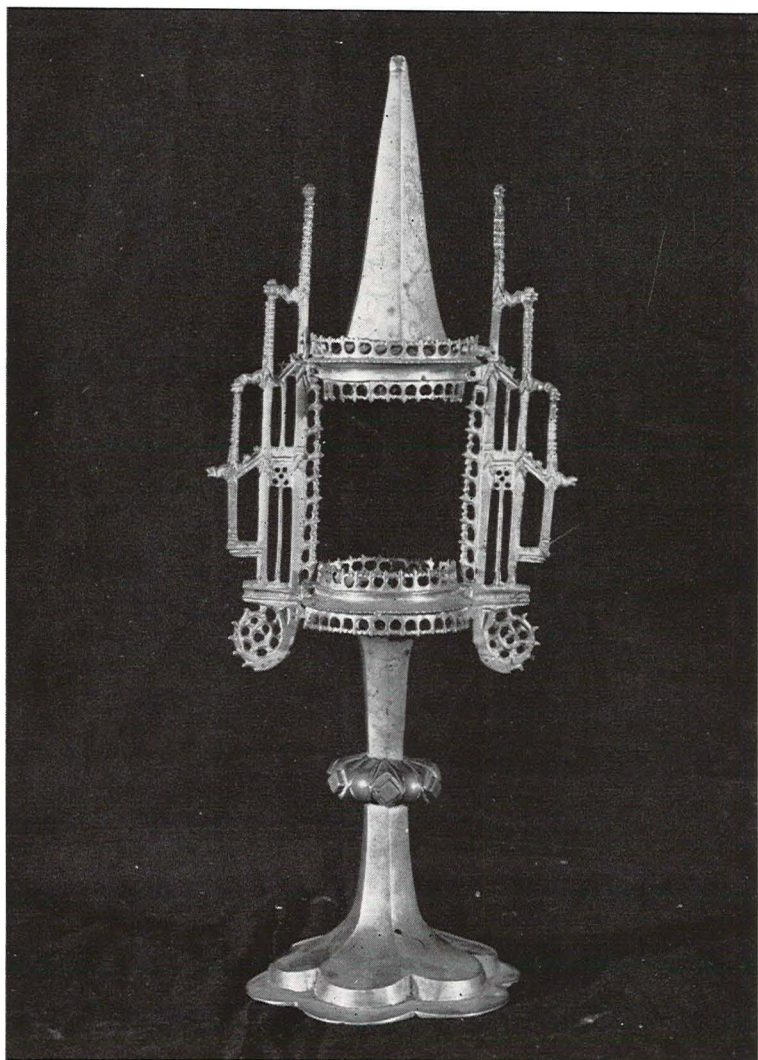
Ve dvou sledovaných generacích měli převahu zdomácnělí zlatníci nad těmi, kteří tu zůstali po dobu kratší než deset let (28:20), čtyřicet mistrů se v archivních zprávách objevilo jen jednou. Migrace zlatníků (ve srovnání s dalšími řemeslníky uměleckých profesí mírně slabší) nebyla však jevem typickým jen pro Čechy; již ve 14. století ji lze doložit na většině území Evropy, kde vrcholila poprvé kolem roku 1400. Dalším významným obdobím pohybu zlatníků je pro Prahu teprve doba po roce 1524. Míru přistěhovalectví zlatníků do města spolu s identifikací jejich výchozího působiště lze považovat za jedno z kritérií úrovně tohoto řemesla ve zkoumaném městě.

Ve druhém desetiletí 15. století přestávala být situace v Praze bohatým zlatníkům příznivá, stále častěji byl kritizován jejich majetek, převažující německá národnost a jejich odpor proti reformním snahám náboženským. Na veřejné mínění společnosti, v níž se stále zostřovaly rozpory, měli stoupající vliv kazatelé, kteří se už neomezovali jen na kritiku církve, ale čím dále tím více se obraceli proti chybám společnosti a sociálním nerovnostem. Už kolem roku 1415 odsoudil Mikuláš z Drážďan obchodování se zlatnickými surovinami a výrobky jako lichvu. Jan Želivský vytýkal zlatníkům, že stejně jako malíři nebo krumpěři slouží přepychu, a neváhal je zařadit mezi hříšné řemeslníky, jakými jsou falešní soudci, kupci, lichváři a přepukníci.⁶ A tak zatímco kolem roku 1407 bylo v Praze nejméně čtyřicet sedm zlatníků, v letech 1410–1419 jich přibýlo jen třináct, z nichž šest tu prokazatelně žilo déle než tři roky.⁷ Přitom šestnáct zdomácnělých mistrů buď zemřelo, nebo odešlo. V královských službách se v letech 1411–1419 připomínají jen dva zlatníci – Hanuš a Frycek, ale jistě nebyli jedinými dodavateli dvorských zakázek.

Zlatníci z let 1400 až 1419 byli podle jmen a přídomků z dobré poloviny Češi a teritoriálně čeští Němci⁸ (Mikuláš z Tachova, Kunc z Mostu, Jindřich z Chebu), dále především sasští a lužičtí Němci (Jakub a Jindřich z Míšně, Mikuláš z Budyšina, Hanuš a Michal z Chotěbuze, Jakub z Haynu). Z území Polska a Pruska přišli Hanuš Preuss z Gdaňska a Pavel Polák.

Nejednou se setkáváme s celými rodinami zlatníků. Chotěbuzští bratři Hanuš a Michal byli oba zlatníci, stejně jako Hanušovi synové a jeho zeť Kunc. Zlatník Zikmund měl téhož řemesla otce Pesolda a strýce Jana, řemeslo svého otce Meinharda a strýce Martina převzal i zlatník Václav.

Zlatníci se v této době připomínají jako majitelé osmdesáti osmi nemovitostí v Praze (79 domů na Starém Městě, 7 na Novém Městě a 2 na Hradčanech) a mimoto venkovských dvor-

Břevnovská monstrance – pražská (?) práce ze 3. čtvrtiny 15. století

ců, vinic a zahrad. Při celkovém počtu asi sedmdesáti mistrů připadl na jednu třetinu jen jeden staroměstský dům, druhá třetina vlastnila alespoň dva domy a zbývající byli majiteli nejméně tři nemovitostí, věčných platů, často spekulanty nebo lichváři. K nejbohatším zlatníkům patřil konšel Jindřich z Míšně, který během šestnácti let disponoval pěti domy a z dalších osmi pobíral roční plat. Zlatník-šmelcír Petr kromě vlastnictví čtyř domů dostával plat z deseti dalších. Majitel tří staroměstských domů a dvou věčných platů Ješek Behm si ještě přikoupil domek (huť?) v Podskalí.

Většina domů zlatníků byla stejně jako ve druhé polovině 14. století soustředěna při cestě

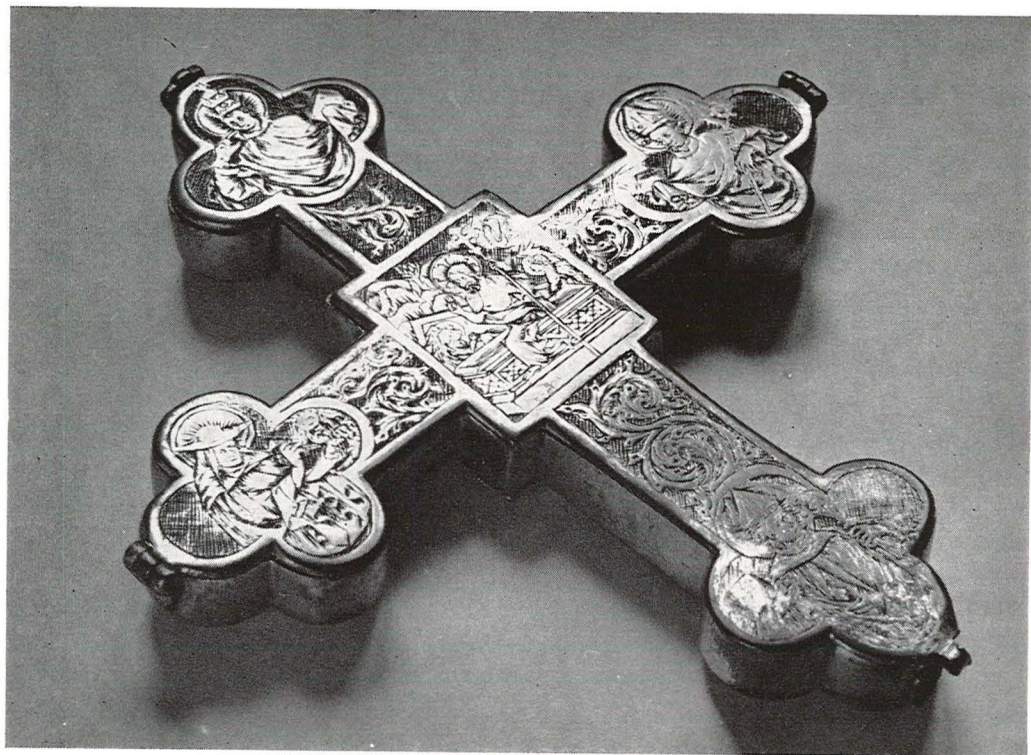
od mostu ke staroměstskému rynku. Nejvíce zlatníků obsadilo domy v ulicích sbíhajících se ke Zlatničímu náměstí (32), kam se přesouvalo původní centrum z okolí dominikánského kláštera u sv. Klimenta (23). Někteří se objevili na staroměstském tržišti a při kostele sv. Mikuláše (6), řidčeji v dnešní Náprstkově a Betlémské ulici (5), kolem kostela sv. Jiljí (5), v Celetné ulici (2), ojedinelé na Perštýně, v Kamzíkově ulici nebo na Františku (po jednom). Krámy se vyskytovaly ještě kolem Kozího plácku (3), ve staroměstských koticích a proti masným krámům (po jednom), u sv. Jiljí (2). Z novoměstských nemovitostí jsou tři ve Spálené ulici a dvě při Koňském trhu, další místa se neopakují. Šest zlatníků uvedlo své vinice za městskými hradbami, čtyři z nich jsou situované na Olšanech. Vlastnictví venkovského dvora nebo vsi zmiňuje pět zlatníků, dvorec uvnitř Prahy náležel dvěma. Třicet sedm věčných platů plynulo zlatníkům ze staroměstských domů, sedm z mimopražských nemovitostí. Zlatnickému cechu byl dále odevzdáván věčný plat ze dvou domů v Dlouhé třídě.⁹

Bohatí zlatníci byli na Starém Městě často voleni členy městské rady. Mikuláš z Tachova se stal konšelem dvakrát, Jindřich z Chebu čtyřikrát a Pesold dokonce pětkrát. Vrstva odpůrců nebo jen skromných objednavatelů zlatnického zboží tu nebyla početná. Tak se i z počátku Husovy a Jeronýmovy univerzitní dráhy traduje, že oba mistry těšily drahocenné oděvy s ozdobami. Tím výraznější je pozdější Husův odklon od věčné nádhery. Vypovídá o něm mj. Husova pečeť z roku 1411. Její zběžná a skicovitá řezba může svědčit o záměrné nepropracovanosti nebo také nezájmu objednavatele, rozhodně však ukazuje na schopného zlatníka.

Oproti tomu na Novém Městě jsou kolem roku 1400 známi jen dva starousedlíci, ale do roku 1419 k nim přibýlo dalších pět zlatníků. Asi krátce se tu zdrželi Tomáš ze Solaria, Jiří Zlatnický a zlatotepec Hanuš, protože je nacházíme v jediné zprávě. Právě tak zlatnice Alžběta, která vedla huť na přepalování stříbra.¹⁰ Pouze Němec Ruprecht tu zdomácněl a neodešel ani v době husitských bojů, patrně proto, že patřil k chudší vrstvě měšťanů. Napovídá tomu nízká cena domku, v němž Ruprecht bydlel až do konce dvacátých let.¹¹

Prohlubující se společenská krize, která vedla k revolučním bouřím a bojům, se od roku 1419 výrazně promítla také v životě a práci pražských zlatníků. Tak byl hned v tomto roce katolík Hanuš z Chotěbuze zbaven funkce staroměstského konšela, naopak zlatník Ješek Behm statečně bojoval a padl v řadách husitů v bitvě pod Vyšehradem.¹²

Zlatníci už od doby Karlovy byli vedle řezníků nejbohatšími pražskými řemeslníky. Byli existenčně závislí na blahobytu církevní a světské šlechty. Proto neměli na jakýchkoliv změnách zájem. Prosazování Husova učení o osobní a institucionální nemajetnosti a chudobě je zbavovalo práce i společenského postavení. Pro husitské kazatele se naopak staly zlatnické výrobky atributem úpadku společnosti a symbolem světské marnivosti, proto táborští nabádali měšťany, aby: „...nenosili ani nositi nedovolovali... stříbrné pásy ...a všechny ozdoby nebo okrasy pro pýchu upravené.“ V drahocenných církevních klenotech pak právem viděli symbol modloslužebnictví. Z tohoto důvodu „...táborští kněží doporučovali veškeré kostelní klenoty a ozdoby ničiti a páliť... kalichy pak s monstrancemi a jinými stříbrnými kostelními klenoty rozbíjeli a prodávali zlatníkům lot po pěti groších“.¹³ V manifestu pražských měst se šperky staly atributem „nevěstky zesvětlělé církve“, vydržované „mrzkým zlatem a stříbrem“. V témže manifestu byl zdůrazňován příklad Kristův, „...který kněžím přísně

Pektorální kříž ze sbírek Uměleckoprůmyslového muzea v Praze – zlacená měď – pražská práce z 1. poloviny 15. století.

zakázal vlastnit zlato a stříbro.“¹⁴ Ideové kořeny ničení zlatnických prací byly většinou totožné s obrazoboreckými.¹⁵

V létě 1419 nabyly opoziční proudy povahy mohutného sociálně vyhroceného hnutí s centrem na Novém Městě. V této situaci se nejspíše roku 1420 zlatnický cech rozpadl. Nestálost trhu, již se vyznačovala celá země v době husitských válek, značné omezení poptávky po vrcholných pracích zlatnického umění spolu s vládnoucím utraktivem přiměly prvotřídní pražské zlatníky k odchodu do sousedních zemí vesměs sociálně pokojnějších.

Z předešlých mistrů se v Praze nadále připomíná jen devět, z nich osm na Starém a jeden na Novém Městě. Mezi nimi převažovali Němci: Hanuš a Michal z Chotěbuze, Hanuš Preuss a jeho tehán Vincenc, Jergl Failsniczer, Kunc Gisperger a Ruprecht. Až do roku 1424 pak žádní nově příšlí zlatníci uvedeni nejsou. Obec tehdy naopak rozprodala domy zlatníků „z města odběhlých“ novým majitelům.¹⁶ Zrušením věčných platů byly omezeny spekulace se staroměstskými nemovitostmi.

Konzervativní prostředí větší části Prahy se však brzy odchýlilo od táboorského i pražského učení. Zikmund Winter k tomu poznamenává: „Husitská prostota mravů ostydla brzo.“¹⁷

Vládu nad Starým Městem udrželi v rukou bohatí měšťané, vždy ochotní hájit svůj majetek, a hledat proto cesty kompromisů. Dobrou ilustrací k postojům staroměstských byl již v letech 1424 až 1430 příchod jedenácti nových zlatníků (z nich bylo sedm Čechů, tři Němci a jeden Polák).¹⁸ Dokonce se sdružili v obnoveném staroměstském cechu a jeden z nich už roku 1425 pronikl mezi staroměstské konšely.¹⁹ Byl to Michal z Chotěbuze a soudě podle vlastnictví několika pražských domů a tří mimopražských dvorců (!) patřil k nejbohatším zdejšími měšťanům.

Na Novém Městě u drobných řemeslníků a početné chudiny byla situace jiná. Ale i tam nakonec byli husitští radikálové poraženi a moci se chopilo patricijsko-šlechtické křídlo. Pomalu pak získávali prostor ke své činnosti i bohatnoucí zlatníci. Jejich zdejší čelný představitel a pozdější konšel Mikuláš Rokycanský byl v nejistých dvacátých letech pracovně vázán mimo Prahu, například na Karlštejně. Dokládají to karlštejnské účty, podle kterých bylo v letech 1423 až 1430 Mikulášovi placeno za drobné zakázky. Paradoxní je, že se tam ve stejné době vyplácel žold vojákům císaře Zikmunda z uložených klenotů několika klášterních pokladnic.²⁰

Osm z nově přichozích zlatníků setrvalo v Praze i v průběhu třicátých let. Tehdy se objevilo devět dalších jmen: šest na Starém a tři na Novém Městě.

Majetková situace pražských zlatníků se oproti době předhusitské pochopitelně zhoršila. Jen čtyři z osmnácti nově přišlých vlastnili dva domy. Mimopražské dvorce uvedl pouze jeden. Ze zlatnických domů se připomínaly nejčastěji ty, které obklopovaly klášter sv. Klimenta (5), Zlatničí ulici (4) a sv. Haštala (4). Devět staroměstských a tři novoměstské domy nebyly blíže lokalizovány.

Dvacátá a třicátá léta byla dobou úpadku zlatnického řemesla. Chyběly zakázky, konfrontace domácí práce s cizinou, nedostávalo se surovin. Proto nepřekvapuje zpráva, že Pražané razili mince ze stlučených kalichů a monstrancí z klášterů sv. Jakuba a bl. Anežky.²¹ Umělecká úroveň zlatnické produkce se většinou na celé půlstoletí snížila. V lepších případech docházelo jen ke zručnému opakování starších typů a předloh, jako tomu bylo u ostensoria z Křimic. Na průměrných pracích se k vývojové retardaci přidala ještě zhrublá forma zpracování, což je patrné například na pektorálním kříži ze sbírek Uměleckoprumyslového muzea v Praze. Z testamentů a dlužních kvitancí zlatníků však zjišťujeme, že převážnou část zlatnické produkce této doby tvořily drobné osobní předměty měšťanů: nože, lžíce, nůžky („nuožičky“), pečete, „kováníčka“ a doplňky oděvu: knoflíky, spony, přezky.

Příznačné je, že pak v Praze našli uplatnění podvodníci jako Mikuláš Glogar z Vratislavi, nebo bezohlední podnikatelé Hanuš a Michal z Chotěbuze. Jako doklad může sloužit konflikt, k němuž došlo v domě U pelikána na Zlatničím náměstí (čp. 234/I) roku 1431 po smrti zlatníka Kunce Pilce. V domě zůstala Kuncova dcera Machna s manželem zlatníkem Janem Stříbrným. Hanuš a Michal z Chotěbuze se stali poručníky Kuncova majetku. Hanuš si přitom počínal tak svévolně, že nejen jeho další bratr Petřík „byl vsazen do krámu Kunc Pilce (ova) po smrti jeho“, ale zmocnil se ještě vybavení dílny za více než 150 kop grošů. Svědkové vypověděli, že zde „nalezl čtyry páry koflíkuov téhož Kunce, a každý po XIII kopách neb lépe.“²² Hanuš byl zadlužen Kuncově dceři i manželce, ale „statek dobrý pobrav otce jich

Husova pečeť z roku 1411

i utekl a ušel z města na potupu pravd božích“. K soudu byl pohnán jeho bratr Michal, který spor prohrál teprve po několika letech. Dům zůstal Janu Stříbrnému až do roku 1448, kdy jej draze prodal Jiříkovi z Poděbrad.

Zhruba vyrovnaný byl přírůstek a úbytek zlatnických mistrů ve čtyřicátých letech 15. století. V Praze se objevilo osm nových jmen zlatníků, z nichž sedm na Starém Městě a jeden na Novém. Jen dva příchozí byli Němci z Mostu – Václav Šváb a Vávra. Osm zlatníků tu zůstávalo ze třicátých let. Majetková situace pražských zlatníků se v tomto období zlepšila jen slabě.²³

Vyznáním byli už i staroměstští vesměs utrakvisty. Tak je známo o mistru Václavu Palovi ze Železné ulice, že přispěl na dílo nově malované archy pro Týnský chrám.²⁴ O jiném zdejším zlatníku – Jírovi od Zlatého orla – se dovídáme, jak přijal svého syna-konvertitu: „Zpraven jsa... že Janek, syn jehož jest byl dal na učení řemesla zlatnického do Němec, odstúpil

od krve božie přijímání pod způsobem vína z kalicha... rozhnieval se... smrtedlným jsa poražen šlakem..."²⁵

V padesátých letech 15. století se k šesti předchozím zlatníkům, kteří byli i nadále činní v Praze, přidalo sedm nových (pět staroměstských a dva novoměstští), což je dosud nejslabší obsazení, jakého cech od druhé čtvrtiny 14. století dosáhl. Právem se Pavel Židek ve své *Správně* pozastavil nad tím, že Zlatničí ulice zpustla. Není v ní doložen ani jeden zlatník. Pro jejich domy je v této době charakteristické, že jsou roztroušeny po celém staroměstském území.

Téměř čtyři desetiletí nebyl v Praze doložen žádný královský zlatník. Opravu poškozených klenotů svatovítského pokladu zajišťovaly pro krále Ladislava Pohrobka dílny na Vyšehradě a na Zbraslavi.²⁶ K vyřezání majestátní pečeti si král Ladislav povolal roku 1456 do Prahy dva norimberské zlatníky, Seitze Herdeggena a Hieronyma Holpera (Dürerova dědečka).²⁷ Tehdy už v Praze pracoval zlatník Martin, známý podle dochovaného kolovratského plenáře ve svatovítském pokladu jako zručný, ale slohově konzervativní mistr. Patrně až v šedesátých letech se Martin stal zlatníkem nemnoha královských zakázek. Mohl být autorem malé pečeti Jiřího z Poděbrad, možná i strohých šperků, o nichž nás informují portréty členů královské rodiny Jiříkovy.²⁸

Na začátku šedesátých let se situace zlatnických dílen v Praze nezlepšila. Sedm starousedlíků během desetiletí zemřelo a přibýlo jen pět zlatníků na Starém Městě a jeden na Hradčanech. Zlatnické centrum se postupně přesouvalo do Kutné Hory. Počtem zlatníků byla předtím srovnatelná s Prahou, odlišovala se mincovní výrobou. Roku 1462 si Jiří Poděbradský ještě stěžoval, že „...ty hory stříbrné na Horách Kutných nyní sešly jsú.“²⁹ Po následujících královských reformách mincovnu také posílili dva vynikající pražští zlatníci, Václav Šváb v obnovené funkci zemského proběře a po něm Jiša (Ješek) jako řezáč kolků a městský zlatník.³⁰ Přestože oba vstoupili do kutnohorského cechu, zůstali nadále měšťany Starého Města pražského. Natrvalo do Hory přesídlil zlatník Mikulášek z Prahy. Praha ve srovnání se zlatnickými středisky střední Evropy ve dvacátých až šedesátých letech 15. století výrazně zaostala.³¹ Zatímco v době Karla IV. a Václava IV. působila společně s Kutnou Horou a dalšími městy pro zlatníky především dostředivě, pozdější pohyb byl převážně opačný. Tak se například jeden z čelných staroměstských zlatníků Jindřich z Míšně patrně dal roku 1424 zapsat do cechu ve Vratislavi³² a kutnohorský zlatník Jindřich byl v době husitské činný ve Vídni.³³

Isolace Prahy a celé země se projevila úplnou absencí zlatníků z německých středisek v Porýní, Frankách, Sasku a z Itálie. Ze sporých kontaktů pražských zlatníků se zahraničím víme jen o stycích s Norimberkem, a to Mikuláše Rokycanského ve čtyřicátých letech³⁴ a Jíry od Zlatého orla v šedesátých letech.

Situace se zásadně změnila teprve na počátku jagellonské vlády. Obnovený import výrobků

Domy a dílny zlatníků a zlatotepců v Praze v letech 1400 až 1471 (plným kroužkem značena léta 1400–1419; prázdným kroužkem léta 1420–1435, plným trojúhelníkem léta 1436–1450, prázdným trojúhelníkem léta 1450 až 1471)

a zejména grafických předloh i pružnost zlatníků v přejímání nového pozdně gotického tvarosloví přispěly k tomu, že pražské zlatnické dílny dokázaly likvidovat kvalitativní pokles mnohem rychleji, než tomu bylo v oblasti monumentálního umění.

V typologii zlatnických prací však u nás ani doba husitská nezůstala bez přínosu. Byl zaveden nový typ kalicha a monstrance. Kalich pro utrakvistickou liturgii byl opatřen víčkem s řápkem, a proto se nazýval „řepice“.³⁵ Husitská procesní monstrance zvaná sluncová byla redukována na schránku s hostií, lemovanou věncem slunečních paprsků, a vztyčena na dlouhé tyči.³⁶ V podobě, jakou zachytilo například pozdější vyobrazení v Jenském kodexu, mohla být prací zlatnickou nebo pasířskou.

V rané době vladislavské přetrvávalo těžiště zlatnické výroby včetně královských zakázek ještě v Kutné Hoře, i když se pražské dílny také výrazně rozrostly. Teprve během osmdesátých let 15. století byla Praze plně navracena úloha zlatnické metropole českých zemí, již mohly jen částečně konkurovat Plzeň, Kutná Hora a Olomouc. Na vzestup zlatnické produkce kromě státně reprezentativních zakázek královského dvora působily i objednávky obnovené katolické církve. Na zlatnické výrobě se vedle staroměstského cechu podílel od roku 1478 cech novoměstský s centry na Koňském trhu a v okolí kostela Panny Marie Sněžné. Po roce 1500 pak iniciativu zcela převzaly malostranské dílny na Starých zámeckých schodech a mezi mostem a Malostranským rynkem.³⁷

Cenný materiál pro představu o vybavení dílen pražských zlatníků přinesly v uplynulém desetiletí některé archeologické výzkumy, především stavební úpravy domu čp. 181/I na nároží ulic Karlovy a Liliové. Ze závážky sklepa byl získán soubor předmětů, který obsahuje kromě kamenných sochařsky opracovaných fragmentů zlomky kuchyňské i technické keramiky, zkorodovaného železa, skleněných nádob a také pozoruhodné bronzové razidlo a bronzové zlomky.³⁸

Nejpčetnější jsou zlomky technické keramiky, především řada tyglíků s mírně kónickým trojbokým tělem a se zaobleným okrajem. Tento typ tyglíku sloužil k tavení kovu běžně již od doby hradištní³⁹. Dále byly nalezeny miskovité cedníky a tavicí misky, provedením shodné s tyglíky. Chemický rozbor kovových částic ulpělých uvnitř kelímků prokázal zlato, stříbro i bronz.

K nalezeným bronzovým předmětům náleží sedm zlomků plechu, drátek, drobná puklička a především razidlo. Jeho šestiboký 105 mm dlouhý dřík má razicí plochu tvarovanou do trojlistu gotické stylizace.

Nálezové okolnosti neumožňují přesné časové určení popsaného souboru. Více napovědí archivní zprávy. Od roku 1412 působil v jedné části uvedeného domu a v letech 1414 až po 1445 v nově spojeném celku domu čp. 181/I zlatník Michal z Chotěbuze, řečený Newenmeister.⁴⁰ Jeho předchůdcem tu byl zlatník Klaus z Hlubčic. Soubor nálezů tedy náležel buď dílně tohoto domu, nebo některého cechovního kolegy ze sousedství. Ve zprávách o domě čp. 180a/I najdeme zlatníka Vincence a po něm Hanuše z Míšně. V domě čp. 182/I se postupně vystřídali Vincencův tchán Hanuš Preuss, Jakub ze Štýrska a Mikuláš z Budyšina, všichni v časovém intervalu 1400–1430.⁴¹ Vybavení dílny lze tedy zařadit do 15. století, další nálezy zde svědčí o existenci dílny už ve 14. století.

Man spüert wol in der alchemy
Vnd inn des wyne arzeny
Was falsch / vnd beschiff vfferden sy

vō falsch vnd beschiff

Betrüger sint / vnd fälscher vil
Sie tōnen recht zūm narren spiel
falsch lieb / falsch rot / falsch frünt / falsch gelt
Voll vntruw ist yetz ganz die welt

f

Jedno z nejstarších vyobrazení zlatnické pece – dřevoryt z okruhu A. Dürera, 1494

Přibližně z téže doby a rovněž ze Starého Města pochází technická keramika, kterou zachytil archeologický výzkum na staveništích obchodních domů Kotva a Máj. O těchto a dalších nálezech, získaných převážně z výzkumů staroměstských domů, zatím nelze rozhodnout, zda sloužily k tavení a slévání stříbra, zlata, mědi nebo bronzu. Ukáží to teprve prováděné

rozbory kovu. Typologie technické keramiky pro všechny drobné práce kovolitecké je zhruba stejná.⁴²

Další součásti vybavení pražské zlatnické dílny známe jen z popisu „zlatnického krámu bez hotového zboží“ staroměstského mistra Jana Kútka, jemuž v polovině 15. století patřily „dvě nákovadlně, závaží, trojí váhy, deska dubová, na které tovaryši dělali, nad ní visel malovaný kremlík a v koutě velký měch se dvěma malými... jiných věcí krámských drahně.“⁴³

Archeologický výzkum středověkých zlatnických dílen na území Prahy stojí teprve na počátku. Technická keramika z několika starších pražských výzkumů nebyla zatím systematicky zpracována, dnes se k ní řadí také některé nové, dosud nepublikované staroměstské nálezy a analogie mimopražské.⁴⁴ Existence a hodnota těchto objevů nutí k hlubšímu soustavnému studiu a v intencích místopisných zpráv dovoluje předpoklad četných dalších nálezů.

Poznámky

- 1 FRB IV, Praha 1882, kap. LXXX, s. 137. Místo Václavovy smrti objasnil Fiala, Z.: Zbraslavská kronika, Praha 1977, s. 19, poznámka 69 a opravil tak mylný názor F. Heřmanského.
- 2 Teige, J.: Základy starého místopisu pražského, II, Praha 1910, s. 388; Schaller, J.: Topographie Böhmens, Praha 1785–91 III, s. 144.
- 3 V. V. Tomek ve svých Základech starého místopisu pražského (I–IV, Praha 1855) a Dějepis města Prahy (V, VIII, Praha 1856–1872) vycházel převážně z vlastních regest, dovedených většinou do třicátých let 15. století. Z. Winter shromáždil obrovské množství materiálu k uměleckým řemeslům tří století, ale nepropracoval stejnoměrně jednotlivá období. Přestože opravil Tomkovy zkreslené názory o úplném úpadku pražského zlatnictví v letech 1420 až 1471, sám položil důraz na dobu lucemburskou a po ní až na 16. století (Dějiny řemesel a obchodu v Čechách ve XIV. a XV. století, Praha 1906; Kulturní obraz českých měst, I–II, Praha 1896–1908; Řemeslnictvo a živnosti XVI. věku v Čechách, Praha 1912; Zlatníci pražští XVI. věku, in: Zlatá Praha 1908; aj.). Údaje z městských knih Winter nezpracoval systematicky. Cenné archivní prameny, publikované v edici Archiv český, dále Pozůstatky Desk zemských, Soudní akta konzistoře pražské, Regesta Bohemiae et Moraviae a Teigeho Základy zůstávají často badateli opomíjeni; srovnej Mezník, J.: Pražská řemesla počátkem 15. století, Pražský sborník historický VII, 1972 s. 5–38. K nezpracovaným zprávám z městských knih viz Stehlíková, D.: Pražští zlatníci pozdní gotiky (1420–1530), nepublikovaná disertační práce, FFUK Praha 1979.
- 4 Rozsah předkládaného příspěvku a rámec sborníku nedovolují uvádět početné odkazy na prameny a literaturu. Soubor materiálů, z něhož zde bylo čerpáno, je připravován k samostatné publikaci.
- 5 Příslušnost zlatotepců kolísala mezi cechy malířským a zlatnickým, teprve od poloviny 15. století byli všichni mezi zlatníky. Srovnej Chytil, K.: Malířstvo pražské XV. a XVI. věku a jeho cechovní kniha staroměstská z let 1492–1583, Praha 1905, s. 11. O šmelcírích se Winter, Z.: Dějiny řemesel, s. 161 domnívá, že se odštěpili od zlatníků a patřili ke sklenářům a že na počátku 15. století byl v Praze pouze jeden „šmelcník“. Oproti tomu jsme jich našli více (Konrád, Otto, Petr, Zikmund) a o jejich příslušnosti ke zlatníkům svědčí pravidelně označení „šmelczer–aurifaber“.
- 6 K rozboru druhů lichvy ve spise Mikuláše z Drážďan viz Sedlák, J.: Mikuláš z Drážďan, zvl. otisk, Praha 1914, s. 24–28. Mikuláš patrně navázal na traktát Jakoubka ze Stříbra, srovnej Bartoš, F. M.: Literární činnost M. Jakoubka ze Stříbra, Praha 1925, s. 47, č. 60. K lichvě a hromadění majetku viz též Gurevič, A.: Kategorie středověké kultury, Praha 1978, s. 220. Řeč Jana Želivského citována in: Želivský, J.: Dochovaná kázání z roku 1419, díl I, Praha 1953, s. 37, ř. 13 sh.

- 7 Uváděná čísla značně převyšují počty zlatníků předchozích let, jak je publikovali Winter, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 154 a Chytil, K.: *Příspěvek k dějinám umění zlatnického v Čechách*, *Sborník historický* III, 1885, s. 50. Oba autoři napočítali za léta 1324 až 1400 jen 51 zlatníků. Jednak měli k dispozici méně pramenů, jednak počet zlatníků dostoupil vrcholu až v 15. století.
- 8 K teritoriálnímu vlastenectví ve středověku srovnej Šmahel, J.: *Jeronym Pražský*, Praha 1966, s. 34.
- 9 Domy čp. 709/I b, c. Cituje Mendl, B.: *Z hospodářských dějin středověké Prahy*, *Sborník příspěvků k dějinám hl. m. Prahy*, sv. 5, 1925, s. 129.
- 10 K pražským a kutnohorským zlatnicím viz Jaroš, M.: *Zaměstnání žen při kutnohorských dolech v 16. století*, *Příspěvky k dějinám Kutné Hory I*, *Kutná Hora* 1960, s. 7–30 a Stehlíková, D.: *Pražští zlatníci*, s. 45, pozn. 217.
- 11 Domek stál 7 a půl kopy grošů – Tomek, V. V.: *Místopis II*, s. 326.
Cenové relace viz Čarek, J.: *K vývoji cen staroměstských domů v letech 1400–1850*, *Pražský sborník historický*, VII, 1972 s. 39 ad.
- 12 Tomek, V. V.: *Dějepis*, V, s. 77. K bitvě pod Vyšehradem viz *Husitská kronika Vavřince z Březové*, Praha 1980, s. 166 a Tomek, V. V.: *Dějepis III*, s. 110.
- 13 *Husitská kronika*, s. 101, s. 117–119.
- 14 Překlad protestního manifestu z 8. 2. 1421 viz *Husitské manifesty*, přel. A. Molnár, Praha 1980, s. 112–113; výťah z něho viz ve sborníku *Slovem obnovená*, uspoř. A. Molnár, Praha 1977, s. 65. Těžko však lze na zlatníky vztáhnout tvrzení Ondřeje z Brodu, že peníze cechovních bratrstev poskytl husitům první prostředky pro jejich akce, jak připomíná Mendl, B.: *Vývoj řemesel a obchodu v městech pražských*, Praha 1947, s. 27.
- 15 Kropáček, P.: *České malířství doby husitské*, Praha 1940, s. 14–15.
- 16 Tomek, V. V.: *Dějepis*, IV, 1899, s. 166; Teige, J.: *O statech obcí pražských v letech 1420–1546*, *Sborník příspěvků k dějinám kr. hl. m. Prahy*, III, 1922, s. 117. Naposledy k tomu Janáček, J.: *Městské finance a investice*, Praha 1420–1547, *Československý časopis historický*, XXV, 1977, s. 403 ad.
- 17 Winter, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 813.
- 18 Winter, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 393–399, 406 uvádí 7 zlatníků; srovnej zde pozn. 7.
- 19 Členové staroměstského cechu se připomínají například roku 1431, viz Teige, J.: *Základy*, II, s. 667, nikoliv až v době Vladislavově, jak soudil Tomek, V. V.: *Dějepis*, VIII, s. 396.
- 20 Pelikán, J.: *Účty hradu Karlštejna z let 1423–1434*, Praha 1943, s. 18, 21, 64; inventáře A1, A2, A3, A5.
- 21 Tomek, V. V.: *Dějepis*, VIII, s. 74–76.
- 22 Teige, J.: *Základy*, II, s. 667.
- 23 Podrobněji Teige, J.: *Základy*, I, s. 11 a Čarek, J.: *K vývoji cen staroměstských domů*, s. 39 ad., který následně zaznamenal vzestup trhu domů v letech 1451–1460. Královskými privilegii z roku 1459 byly staroměstské a novoměstské obce zrušeny dlužní pohledávky (Tomek, V. V.: *Dějepis*, VIII, s. 118–119, 163).
- 24 Teige, J.: *Základy*, I, s. 477.
- 25 Teige, J.: *Základy*, I, s. 684–685.
- 26 Podlaha, A., Šittler, J.: *Chrámový poklad u Sv. Víta*, Praha 1903.
- 27 Kohlhaussen, H.: *Nürnberger Goldschmiedekunst des Mittelalters*, Berlin (West), 1968, s. 10, č. kat. 133.
- 28 Zachovaly se jen v nekvalitních barokních kopiích na zámku v Častolovicích, podle oděvu, zbroje i šperků je však lze považovat za věrné napodobeniny originálu.
- 29 K práci zlatníka Martina v padesátých letech viz Stehlíková, D.: *Pražští zlatníci*, s. 52–53.
- 29 Citováno podle Nohejlová-Prátová, E.: *Mincovníctví Jiřího z Poděbrad*, *Časopis Národního muzea* CXXIX, 1960, s. 36.
- 30 Leminger, E.: *Umělecké řemeslo v Kutné Hoře*, Praha 1912, s. 21–22; též: *Královská mincovna v Kutné Hoře*, Praha 1925. K Jišovi srovnej též Winter, Z.: *Dějiny řemesel*, s. 486 a Stehlíková, D.: *Pražští zlatníci*, s. 41–42. Bohatnutí kutnohorských zlatníků výsledoval Šimek, E.: *Obyvatelstvo Kutné Hory ve druhé polovině 15. století*, *Kutnohorské příspěvky k dějinám I*, Praha 1960, s. 71–86.
- 31 Homolka, J.; Krása, J., Mencl, V., Pešina, J., Petráň, J.: *Pozdně gotické umění v Čechách*, Praha 1979, s. 17.

- 32 Hintze, E.: Die Breslauer Goldschmiede, Breslau 1906, s. 65, 119.
- 33 Leminger, E.: Umělecké řemeslo, s. 18.
- 34 Archív hl. m. Prahy: sign. 88, fol. 13 (Kniha zápisův novoměstských z let 1446–1452).
- 35 Winter, Z.: Dějiny řemesel, s. 812.
- 36 Sluncová monstrece se v římsko-katolické liturgii rozšířila teprve po schválení papežem Klimentem VII. z roku 1705. Srovnaj Gradowski, M.: Dawne złotnictwo, Warszawa 1980, s. 115.
- 37 Stehlíková, D.: Pražští zlatníci, s. 8–10.
- 38 Záchranný archeologický výzkum v roce 1972 tu prováděla Dr. Eva Janská-Šádová z Pražského střediska; předběžnou zprávu o nálezech podala již v Pražském sborníku historickém IX, 1971, s. 217–219. Autorce výzkumu vděčím za podrobné informace o dalším zpracování nálezů.
- 39 Klanica, Z.: Práce klenotníků na slovanských hradištích, Praha 1974, s. 37–39.
- 40 Tomek, V. V.: Místopis, I, s. 40, 261; Teige, J.: Základy, II, s. 555.
- 41 Dále u Tomka, tamže, s. 67 a Mendl, B.: Z hospodářských dějin, s. 172.
- 42 Rosenberg, M.: Geschichte der Goldschmiedekunst auf Technischer Grundlage, I, Frankfurt 1910, s. 83 až 88 vyvozuje, že velikost a typy tyglíků k tavbě bronzu, stříbra i zlata se neliší.
- 43 Zprávu částečně cituje Winter, Z.: Kulturní obraz, I, s. 580.
- 44 Srovnávací analýzou archívních pramenů a archeologických nálezů pražských se zabývá příspěvek D. Stehlíkové in: Archaeologia historica 8, 1983.

PŘEHLED ZLATNÍKŮ A ZLATOTEPČŮ V PRAZE V LETECH 1400–1471

Zkratky: SM–Staré Město, NM–Nové Město, MS–Malá Strana, H–Hradčany, K–Karlštejn, KH–Kutná Hora, V–Vratislav, X–možné ztotožnění 2 osob téhož jména, +–úmrtí, př–před, kol–kolem, af–aurifaber, g–goldner, gs–goldschmid, z–zlatník, ap–auripercussor, gl–goltslaher, ztp–zlatotepec.

Poznámka: Forma jména a označení řemesla jsou uvedeny podle archívních zpráv.

ANNA Henslini af	SM	př 1401–po 1410
ANDREAS af	SM	kol 1410
– Treusel (Enderlinus Trayzl)	SM, NM	1364–př 1407
– Andrea a Facie af	NM	př 1427–po 1434
BARTHOLOMEUS (Bartoš) z	SM	př 1443–př 1457+
CONRADUS (Cunczlinus de Brux) af	SM	kol 1406
– Cunzo Gisperger af	SM	1414–1418, př 1416 V
– Kunc Pilz af, z	SM	1429–1431+
– Smelczer af	SM	1400–po 1408
DOMINICUS de Montibus Chutnis	SM	1375–po 1400, př 1371–1375 KH
ELISABETH silberprennerin	NM	př a 1416
FRIDERICUS (Frycek)	SM?	kol 1419
– Fridlín (Fridlinus) ap, gl	SM	kol 1390–př 1410+
GEORGIUS (Jergl Failsniczer) af	SM	př 1405–kol 1419 nebo 1429
– Jurglinus Niger (Jiřík Černý)	SM	př 1402+
– Jíra od Zlatého orla z	SM	př 1432–1473+
– Zlatnický	NM	kol 1413
HAŠEK (Haško) z	?	př 1399–po 1412
HENRICUS (Jindřich)	?	kol 1425 K
– de Egra (Jindřich Chebský) gs	SM	př 1399–po 1416
– gs magister	SM	kol 1400

- Kunigseer (Jindřich) gl	?	př 1401–po 1406
- de Misna (Jindřich z Mísně) af	SM	př 1400–po 1419, 1424 V ?
- de Nova Civitate ap	NM	1381–kol 1400
CHRISTOPHORUS (Křištofor z)	SM	př 1383–př 1409 ? nebo 1414 KH
JACOBUS af	SM?	kol 1431
- Froschmaul af	SM?	př 1408+
- de Hayn af, g	SM	př 1409+
- Payer af	SM	kol 1400
- de Sacz (Jakub ze Žatce) af	SM	př a 1418
- de Styria af	SM	1407–1409
JOHANNES af	SM	př 1406–1407
- Jan z	SM	př 1424–30. léta
- Byanik af	SM	kol 1407
- frater Pesoldi af	SM	kol 1400
- Janek syn Pavlův z	SM	kol 1461
- Hanuš ztp	NM	od 1414
- Hanussius af Domini Imperatoris	SM?	kol 1411 (týž ? 1373)
- Hanuš z Chotěbuz (de Kotbus)	SM	1408–1431
- Hanussius Libsaug (Libeschatka)	SM	1427–1443
- Hanušek z Mísně (de Misna) z	SM	1403–př 1424
- Hanussius Prews de Danczk af	SM	1406–1429
- Hanussius de Stayn; de Lapide	SM	př 1400–př 1410+
- Henslinus af	SM	př 1406+
- Hloušek	SM	kol 1461
- Ješko Kokot (Jessco Kotko) af	SM	př 1394–po 1418, už 1376?
- Ješek Pehem (Behm, syn Ješka) af	SM	př 1394–1420+ ?
- Jessco de Praga af	SM?	1375– po 1406
- Kútek z	SM	kol 1458
- Pecka	SM	od 1424
- ad Pellicanum (Stříbrný z KH)	SM	př 1431 KH; 1431–po 1450 SM
- de Pilsna (z Plzně) af	SM	kol 1457
LAURENTIUS (Vavřinec) af	SM	kol 1406
- de Olomucz „sculptor sigillorum“	SM	od 1417
- Lorenc Hrbek z	SM	1431–po 1444
- (Vávra) X	SM	1447–kol 1463
- (Vávra) X	NM	př 1452–po 1455
MARTINUS af X	SM	kol 1406
- Martin z, af Domini	SM?	př 1455–1499?
- frater Meinhardi X	SM	př 1400–po 1413
MATHAEUS (Matouš) z	H?	1461–1463
- Mathias Zlatnický	SM	1414–po 1417
MEINHARDUS af	SM	po 1400–1405+
MICHAEL (Michal konšel) z	NM	kol 1435
- ze Dvorců z X	SM	př 1425–po 1446

– de Kotbus (z Chotěbuze) z X	SM	1412–před 1451+
– de Kotbus (syn) z	SM	kol 1463
– Peyr z	SM	kol 1427
NANCO (Nanek) g	SM	př 1407+
NICOLAUS de Budyssina (cum Albo cervo)	SM	1409–kol 1415+
– Glogar (Glogner z Vratislavi) af, z	SM	1429–po 1449
– Hawlík (Mikuláš Havlík) z	SM	př 1404–př 1415+
– Claus z Lubšic (Hlubčie; de Dam)	SM	př 1400–1409+
– Mathes af	SM	př 1400–1404
– Mayznar	NM	14. nebo 15. století
– de Nova Pilsna af (z Plzně) z	SM	1425–po 1433
– Mikuláš Okáč z	SM	1444–1476+
– Mikulášek z Prahy z	?	př 1461; od 1461 KH
– Roll (od Černé Dory) z	SM	př 1408–po 1430
– de Rokyczan (Rokycanský) af, z	NM	30. léta–po 1448; 1423–1430 K
– de Tachovia gl	SM	1384–1411
ORTLIN z (=Jan Ortlín?) X	SM	kol 1401–po 1404 (MS po 1412?)
OTTO Magnus af	SM	1403–po 1409
– Otlín, Otlínus, Etl (de Praga) X	SM	př 1400–po 1424
– Smelczar	SM	kol 1412–1414?
PAULUS (Pavel) z	SM	1451–př 1461
– Polonus af (Pavel Polák z)	SM	př 1407–př 1412
PESOLD z (Pezoldus af)	SM	př 1377–př 1405+
PETRUS af	SM	kol 1467
– Petřík z	SM	1400–1427+
– Petřík z Chotěbuze z	SM, MS	1429–1441
– de Elaw af (Petr z Jílového) z	SM	př 1400–po 1412
– Feigenstein af	SM	kol 1418
– gl	SM	př a 1407
– Hajnc	SM, NM	kol 1439
– de Herperk af	SM	kol 1403
– Horicz (Petr Hříč) z	SM	př 1438–př 1442
– Smelczar af	SM	př 1383–po 1407
– Veliký (Veliský) z	SM	kol 1438
POLŠTÁŘ	SM	kol 1427
PROCOPIUS af	SM	př 1404–po 1410
– Prokop z	SM	př 1465–př 1474
– Jurglini Nigri filius af	SM	př 1402–1408
RUPRECHT af	NM	1418–1429
SIGISMUNDUS Ottonis af	SM	kol 1406–1417?
– Pesoldi af filius	SM	od 1418
– Zikmund z Plzně z	SM	př a 1458+
– Smelczar af	SM	kol 1400–př 1409+
SLAVUS	SM	mezi 1424–1436
SIMON (Šimon) z	NM, SM?	1432–1434
– de Kosteletz af	SM	kol 1414
STANISLAUS af	SM	1448–1451 po

TEMPLIN (Temlín) z	SM?	př 1414
THOMAS	SM	1365–př 1414+
– Tomáš z	SM	1434–1436
– de Solario, alias de Janua af	NM	1405–1406
WENCESLAUS af X	NM	př a 1452
– Fetrlonis	SM	kol 1442
– Waczko, filius Meinhardi af	SM	př 1408–1415
– Vaněk Herynk z X	NM	př 1449 po 1462 (1488?)
– Václav Pala, natus Petri Pala	SM	1449–70. léta
– Rot af	SM	př 1402–1411+
– Václav Šváb z Mostu z	SM	1447–1472+; 1464–1472 KH
VINCENTIUS af	SM	př 1406 – mezi 1413–1428
VLK vel Wolf de Dist aurifusor	H	1439